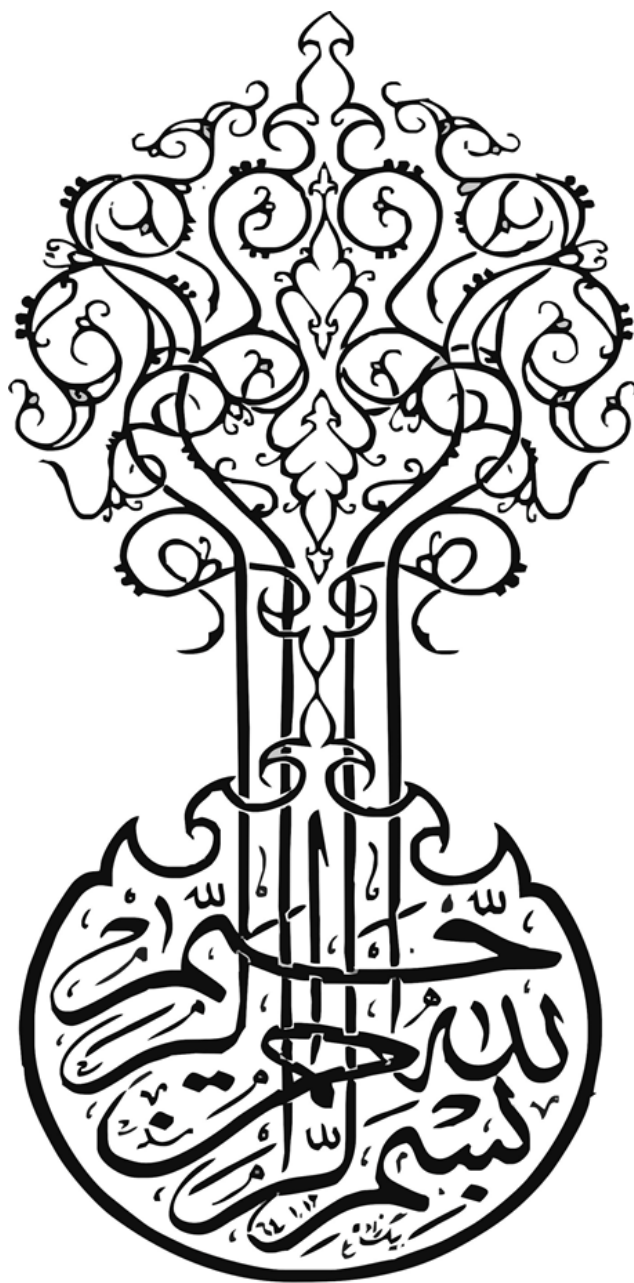






پرویس دانشگاهی

گروه فقه و حقوق

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته فقه و حقوق

عنوان:

حبس اتهامی از منظر فقه و حقوق اسلامی

پژوهش و نگارش:

سجاد خدایی لک

اساتید راهنما:

دکتر محمد حسن جوادی

دکتر سید مهدی صالحی

شهریور ۱۳۹۶

تقدیم به

پدر و مادر عزیزم

که استقامت و زندگی را از ایشان آموختم .

و

همه آنان که مرا علم آموختند .

پاسکزاری

بر خود واجب می‌دانم از کلیه عزیزانی که مراد امر محارش این تحقیق یاری کرده‌اند و تمامی اساتید بزرگوار که در طول دوره کارشناسی ارشد و اسکنده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ارومیه از حضور مبارکشان کسب علم نموده‌ام قدر دانی نمایم. به ویژه از استادان کرامت‌دور جناب آقای دکتر سید مهدی صامحی و استاد راهنمای کرامی جناب آقای دکتر محمد حسن جوادی صمیمانه پاسکزاری نمایم و آرزوی موفقیت و سلامتی و بهروزی روزافزون آنان را از خداوند منان خواستارم.

چکیده:

توقیف احتیاطی یا بازداشت متهم مهمترین تأمین کیفری است که اعمال آن تحت ضوابط و شرایط خاصی در اختیار قاضی است. این نوع تأمین وسیله ای ضروری در رسیدگی به امور کیفری است ولی استفاده بی رویه و بدون رعایت ضوابط قانونی از آن اقدامی مضر برای منافع عمومی و آزادی های فردی است. حبس اتهامی یا بازداشت موقت متهم که از آن در حقوق کیفری ایران به توقیف احتیاطی نیز تعبیر شده است عبارت است از سلب آزادی از متهم و زندانی کردن او در طول تمام یا قسمتی از تحقیقات مقدماتی که ممکن است تا صدور حکم قطعی و یا اجرای آن ادامه یابد و هدف از آن حصول اطمینان از دسترسی به متهم، حضور به موقع وی در مرجع قضایی، جلوگیری از فرار یا اخفای وی و یا امحاء آثار جرم و تبانی با شرکاء و معاونین احتمالی جرم می باشد. علی هذا با توجه به اهمیت فزاینده حقوق بشر در سطح ملی و بین المللی و از طرفی به علت تعارض ذاتی بازداشت فرد با اصل برائت که رعایت حقوق و آزادی های متهم از آثار بارز این اصل است، حقوقدانان کیفری و بدنبال آن سازمانهای بین المللی و منطقه ای و دولتها را بر آن داشته است که با وضع قواعد و مقررات، در جهت تحدید بازداشت متهم گام برداشته و مقام های قضایی را وا دارند که از آن تنها در موارد ضرورت و بعنوان آخرین چاره و برای کمترین مدت زمان ممکن استفاده کنند و حتی المقدور از راههای جایگزین مانند اقدامهای غیربازداشتی اعم از سایر قرارهای تأمینی و یا اقدامات نظارتی بهره گیرند، علی ایحال در صورت صدور قرار بازداشت رعایت کلیه حقوق متهم الزامی است.

کلمات کلیدی: حبس موقت، حقوق متهم، حبس اجباری، قرار تأمین کیفری .

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
کلیات تحقیق.....	۱
مقدمه:.....	۱
بیان مسئله.....	۳
اهمیت و ضرورت تحقیق.....	۴
سوابق و پیشینه تحقیق.....	۵
اهداف تحقیق.....	۵
سؤالات تحقیق.....	۵
فرضیات تحقیق.....	۶
روش تحقیق.....	۶
فصل اول: رویکرد نظری به حبس اتهامی (بازداشت موقت).....	۷
۱-۱. تعاریف لغوی و اصطلاحی بازداشت موقت از دیدگاه فقه و قوانین موضوعه.....	۹
۲-۱. معانی لغوی.....	۹
۱-۲-۱. حبس.....	۹
۲-۲-۱. قرار.....	۱۰
۳-۲-۱. بازداشت.....	۱۱
۳-۱. قرار بازداشت موقت در اصطلاح فقهی و حقوقی.....	۱۱
۱-۳-۱. مفهوم شناسی بازداشت موقت از دیدگاه حقوقدانان و اساتید فقه.....	۱۱
۴-۱. تاریخچه بازداشت موقت قبل و بعد از اسلام.....	۱۳
۱-۴-۱. دوره باستان.....	۱۳
۲-۴-۱. دوره اسلامی.....	۱۴
۵-۱. حقوق متهم.....	۱۵
۱-۵-۱. حقوق متهم در قوانین ایران.....	۱۵
۶-۱. مفهوم متهم در ادبیات فقهی و حقوقی ما.....	۱۵
۱-۶-۱. متهم در ادبیات حقوقی.....	۱۵

۱-۶-۲. متهم در متون فقهی.....	۱۶
۱-۷. جنبه های ایجابی و سلبی شخص متهم.....	۱۷
۱-۸. انواع حقوق متهم (حقوق جسمانی متهم).....	۱۸
۱-۸-۱. ممنوعیت بازداشت موقت متهم.....	۱۸
۱-۸-۱-۱. بازداشت موقت متهم در حقوق ایران.....	۱۸
۱-۸-۱-۲. بازداشت موقت متهم در فقه.....	۱۹
۱-۸-۱-۲-۱. ممنوعیت بازداشت موقت متهم در اسلام.....	۱۹
۱-۸-۱-۲-۲. نهاد جایگزین بازداشت متهم در فقه.....	۲۱
۱-۸-۱-۲-۳. نهاد جایگزین بازداشت موقت در روایات.....	۲۲
۱-۹. ضرورت تسریع در رسیدگی قضایی.....	۲۳
۱-۹-۱. حق تسریع در حقوق ایران.....	۲۳
۱-۹-۲. دلایل فقهی وجوب تسریع.....	۲۴
۱-۹-۲-۱. وجوب قضاوت.....	۲۴
۱-۹-۲-۲. وجوب احقاق حق.....	۲۵
۱-۹-۲-۳. مصونیت افراد خانواده و بستگان از تبعات اتهام.....	۲۶
۱-۱۰. حقوق قضایی متهم.....	۲۸
۱-۱۰-۱. تناسب قرار تامین با اتهام.....	۲۸
۱-۱۰-۱-۱. قرارهای تامین در قوانین و حقوق ایران.....	۲۸
۱-۱۰-۱-۲. قرار تامین در فقه.....	۲۹
۱-۱۱. مفهوم قرار تامین.....	۳۰
۱-۱۲. حق دفاع.....	۳۰
۱-۱۳. کارکرد های حق دفاع.....	۳۲
۱-۱۳-۱. حق دسترسی به اطلاعات.....	۳۲
۱-۱۳-۱-۱. حق دسترسی به اطلاعات در حقوق.....	۳۲
۱-۱۳-۱-۲. حق دسترسی به اطلاعات در فقه.....	۳۳
۱-۱۳-۲. حق حضور در دادگاه.....	۳۴
۱-۱۳-۲-۱. حق حضور در دادگاه در فقه.....	۳۴
۱-۱۳-۳. حق سکوت.....	۳۶
۱-۱۳-۳-۱. حق سکوت در حقوق ایران.....	۳۶

ب

- ۱-۱۳-۲. حق سکوت در فقه ۳۶
- ۱-۱۳-۴. حق داشتن وکیل ۴۰
- ۱-۱۳-۱. حق داشتن وکیل در حقوق موضوعه..... ۴۱
- ۱-۱۳-۲. دلایل شرعی انتخاب وکیل ۴۲
- ۱-۱۳-۲-۱. روایت منقول از پیامبر اکرم (ص): ۴۲
- ۱-۱۳-۲-۲. آیه ۱۰۵ سوره نساء: ۴۲
- ۱-۱۳-۲-۳. اجماع فقهای شیعه: ۴۳
- ۱-۱۳-۲-۴. مشروعیت انتخاب وکیل در گفتار و کردار پیشوایان معصوم(ع): ۴۳
- ۱-۱۳-۵. حق تجدید نظرخواهی ۴۴
- ۱-۱۳-۵-۱. در حقوق موضوعه ۴۴
- ۱-۱۳-۵-۲. تجدید نظر خواهی از منظر فقه ۴۴
- ۱-۱۴. حقوق دفاعی متهم ۴۶
- ۱-۱۴-۱. پذیرش حق اعتراض متهم به قرار بازداشت ۴۶
- ۱-۱۴-۲. اعتراض فوری متهم به قرار بازداشت ۴۶
- ۱-۱۴-۳. تقاضای رفع اثر از قرار بازداشت در طول تحقیقات مقدماتی ۴۸
- ۱-۱۵. مفهوم بازداشت موقت و اصل برائت ۴۸
- ۱-۱۵-۱. بررسی دکترین حقوقی قرار بازداشت موقت ۴۸
- ۱-۱۶. انتقادات ناظر بر ناکارآمدی بازداشت موقت ۵۱
- ۱-۱۶-۱. مغایرت بازداشت موقت با فرض برائت ۵۱
- ۱-۱۶-۲. تأثیر بازداشت موقت بر سرنوشت دعوا ۵۲
- ۱-۱۶-۳. تعارض با برخی نهادهای کیفری ۵۲
- ۱-۱۷. تمیز بازداشت از سایر مفاهیم مشابه ۵۴
- ۱-۱۷-۱. بازداشت و توقیف ۵۴
- ۱-۱۷-۲. بازداشت و حبس ۵۴
- ۱-۱۷-۳. بازداشت و جلب ۵۵
- ۱-۱۷-۴. بازداشت و تحت نظر ۵۶
- ۱-۱۸. مبانی فقهی مشروعیت بازداشت موقت ۵۶
- ۱-۱۸-۱. بازداشت موقت از دیدگاه قرآن ۵۶
- ۱-۱۸-۲. بازداشت موقت از دیدگاه روایات ۵۸

فصل دوم : مصداق شناسی بازداشت موقت و اختیارات مراجع قضایی در بازداشت متهم .. ۵۹

- ۱-۲. حبس موقت شخص متهم بنا بر گرفتن اقرار از او تا حصول به نتیجه معین: ۵۹
 - ۲-۲. چه کسی را می توان برای همیشه زندانی کرد؟ ۶۰
 - ۳-۲. حقوق مالی افراد..... ۶۱
 - ۱-۳-۲. حبس و بازداشت موقت در ادعای اعسار مدین (جرائم علیه اموال) ۶۱
 - ۱-۳-۲-۱. مستندات قائلین به جواز حبس و بازداشت موقت ۶۱
 - ۲-۳-۲-۱. مستندات مانعین حبس و بازداشت مدعی اعسار ۶۳
 - ۴-۲. حبس و بازداشت موقت متهم به سرقت ۶۴
 - ۵-۲. در حقوق کیفری(جرائم علیه تمامیت جسمانی)..... ۶۴
 - ۱-۵-۲. حبس و بازداشت موقت در قتل عمدی ۶۴
 - ۱-۵-۲-۱. مستندات قائلین به جواز حبس و بازداشت موقت ۶۵
 - ۲-۵-۲-۱. نقد و بررسی دیدگاه قائلین به جواز حبس..... ۶۵
 - ۳-۵-۲-۱. مستندات مانعین حبس و بازداشت موقت ۶۶
 - ۶-۲. حبس و بازداشت موقت در اتهام ضرب و جرح ۶۶
 - ۱-۶-۲. ادله قائلین به جواز ۶۶
 - ۲-۶-۲. ادله قائلین به عدم جواز ۶۷
 - ۷-۲. بازداشت موقت در اتهام به قتل غیر عمد ۶۸
 - ۸-۲. ضوابط ناظر به بازداشت موقت (دیدگاههای تطبیقی و بین المللی)..... ۶۸
 - ۹-۲. بازداشت موقت در نظامهای مختلف تقنینی ۷۱
 - ۱-۹-۲. اختیار مطلق مقام قضایی در بازداشت متهم ۷۱
 - ۲-۹-۲. محدودیت زمانی قرار بازداشت همراه با امکان تمدید پی در پی آن ۷۲
 - ۱۰-۲. ضرورت توجیه قرار بازداشت از سوی مراجع قضایی ۷۵
 - ۱-۱۰-۲. ضرورت موافقت دادستان با بازداشت متهم..... ۷۶
 - ۲-۱۰-۲. شرط تأیید دادستان ۷۸
- ## فصل سوم:(جایگزین های قرار بازداشت موقت)، احصای انواع قرارهای تأمین کیفری و قرارهای نهایی ۷۹
- ۱-۳. جایگزین های قرار بازداشت موقت ۷۹
 - ۱-۱-۳. قرار التزام به حضور با قول شرف..... ۸۰

۳-۱-۲. قرار التزام به حضور با تعیین وجه التزام	۸۰
۳-۱-۳. قرار اخذ کفیل با وجه الکفاله	۸۱
۳-۱-۳-۱. قرار معرفی کفیل	۸۱
۳-۱-۳-۲. قرار قبولی کفالت	۸۲
۳-۱-۳-۴. قرار اخذ وثیقه	۸۳
۳-۱-۴-۱. تفاوت های وثیقه و کفالت	۸۳
۳-۱-۴-۲. تحلیل قضایی قرار وثیقه	۸۵
۳-۱-۵. قرار عدم خروج از کشور	۸۶
۳-۱-۵-۱. کلیات و سابقه تاریخی	۸۶
۳-۱-۶. قرار نظارت قضایی	۸۷
۳-۱-۶-۱. صدور قرار نظارت قضایی در کنار قرار تأمین	۸۷
۳-۲. قواعد عمومی قرار	۸۸
۳-۲-۱. اختیاری بودن استفاده از قرار	۸۸
۳-۲-۲. قابل اعتراض بودن قرار	۸۸
۳-۲-۳. چگونگی تخفیف مجازات	۸۹
۳-۲-۴. چگونگی تشدید قرار	۸۹
۳-۲-۵. لزوم صدور قرار تأمین	۸۹
۳-۳. قواعد مشترک قرار نظارت قضایی با قرار تأمین کیفری	۹۰
۳-۴. مصادیق قرارهای نظارت قضایی	۹۱
۳-۴-۱. قرار معرفی نوبه‌ای خود به مراکز یا نهادهای تعیین شده	۹۱
۳-۴-۲. قرار منع رانندگی با وسایل نقلیه موتوری	۹۱
۳-۴-۳. قرار منع اشتغال به فعالیت‌های مرتبط با جرم ارتكابی	۹۱
۳-۴-۴. قرار ممنوعیت از نگهداری سلاح دارای مجوز	۹۲
۳-۴-۵. قرار ممنوعیت خروج از کشور	۹۲
۳-۵. قرارهای نهایی	۹۳
۳-۵-۱. تعریف قرارهای نهایی	۹۳
۳-۵-۲. قرار موقوفی تعقیب	۹۳
۳-۵-۳. قرار منع تعقیب	۹۴
۳-۵-۴. قرار ترک تعقیب	۹۶

۹۶	۳-۵-۵. قرار تعلیق تعقیب
۹۹	فصل چهارم: شرایط، اهداف و آثار بازداشت موقت
۹۹	۴-۱. شرایط ماهوی(موضوعی) و شکلی بازداشت موقت
۹۹	۴-۲. تقسیم جرایم به مشهود و غیرمشهود
۱۰۱	۴-۳. وظایف ضابطان دادگستری در جرایم مشهود و غیرمشهود:
۱۰۱	۴-۴. شرایط ماهوی و موضوعی بازداشت موقت
۱۰۲	۴-۵. میزان مجازات و نوع جرم
۱۰۲	۴-۵-۱. میزان مجازات
۱۰۲	۴-۵-۲. نوع جرم
۱۰۳	۴-۶. شرایط و مقررات شکلی بازداشت موقت
۱۰۳	۴-۶-۱. زمان قرار صدور
۱۰۴	۴-۶-۲. مرجع صدور قرار
۱۰۶	۴-۶-۳. نظارت بر مشروعیت قرار
۱۰۶	۴-۶-۴. قابل اعتراض بودن قرار
۱۰۹	۴-۶-۵. مدت بازداشت
۱۱۲	۴-۶-۶. چگونگی تمدید
۱۱۴	۴-۶-۷. محل اجرای قرار
۱۱۴	۴-۶-۸. چگونگی انقضای بازداشت موقت
۱۱۵	۴-۶-۹. چگونگی احتساب مدت بازداشت موقت
۱۲۰	۴-۷. مسئولیت دولت برای جبران خسارت ناشی از بازداشت
۱۲۴	۴-۸. دعاوی ناشی از جرم بازداشت موقت
۱۲۴	۴-۸-۱. معایب و مزایای بازداشت موقت
۱۲۶	۴-۹. وجوه تمایز قرار بازداشت موقت از سایر قرارهای تأمین
۱۲۸	۴-۱۰. بازبینی قرار بازداشت موقت
۱۳۴	۴-۱۱. اهداف کلی حاکم بر قرار بازداشت موقت
۱۳۴	۴-۱۱-۱. اهداف بازداشت موقت
۱۳۴	۴-۱۱-۲. شدت مجازات قانونی
۱۳۶	۴-۱۱-۳. جلوگیری از فرار یا پنهان شدن متهم
۱۳۷	۴-۱۱-۴. امحای آثار جرم و تبانی

۱۳۸.....	۱۲-۴. بازداشت متهم به عنوان اقدامی تأمینی
۱۳۹.....	۱۳-۴. اصول کلی حاکم بر قرار بازداشت موقت
۱۴۱.....	۱-۱۳-۴. اصول حاکم قبل از صدور قرار بازداشت موقت
۱۴۲.....	۲-۱۳-۴. اصل عدالت محوری در زمان صدور قرار بازداشت موقت
۱۴۲.....	۳-۱۳-۴. اصل قانون محوری در زمان صدور قرار بازداشت موقت
۱۴۳.....	۴-۱۳-۴. اصل ضروری یا محدود بودن موارد صدور قرار بازداشت موقت
۱۴۳.....	۵-۱۳-۴. اصول حاکم پس از صدور قرار بازداشت موقت
۱۴۴.....	۶-۱۳-۴. اصل «قابل مطالبه بودن غرامت» ناشی از صدور قرار بازداشت غیرقانونی
۱۴۴.....	۷-۱۳-۴. اصل الزامی بودن احتساب ایام بازداشت در دوران محکومیت
۱۴۷.....	نتیجه گیری
۱۴۸.....	پیشنهادهات
۱۴۹.....	منابع و مآخذ:

کلیات تحقیق

مقدمه:

آزادی به عنوان گوهرگران بهایی که زمینه ی رشد و تکامل نوع بشر را در اجتماع فراهم می کند، برای هر فردی صادق است. انسان، آزاد آفریده شده و اختیار انجام یا عدم انجام هر کار ممکن را دارد؛ اما از آنجا که آزادی بی قید و شرط موجب فساد، زایل شدن نظم عمومی و تعرض به حقوق دیگران می شود، شارع مقدس در راستای تعیین حدود و ثغور آزادی و حفظ امنیت فردی و اجتماعی محدوده ای را معین کرده است تا بدین وسیله، منطقه ی ممنوعه را اعلام داشته و متخلف از این امر را مورد مجازات قرار دهد؛ البته در این میان نباید فراموش شود که در جهت دستیابی به این هدف، امنیت و آزادی افرادی که در مظان خروج از منطقه ی ممنوعه از پیش تعیین شده هستند، نادیده گرفت و شأن و منزلت انسانی آنها را زیر پا گذاشت و آنان را به هر نحوی مورد سرزنش قرار داد.

نظر به این که امروزه مفهوم امنیت و آزادی و رعایت عدالت و حقوق فردی از اهمیت به سزایی برخوردار است، در سطح بین المللی، اقدامات جهانی برای حفظ این امور به تصویب اعلامیه ها و کنواسیون های متعددی در جهت حفظ حقوق دفاعی و آزادی متهم و الزام و پای بندی همه دولتها برای پذیرش و اجرای آن، مورد توجه و تأکید قرار گرفته است.^۱

حبس متهم یا همان بازداشت موقت متهم که یکی از تدابیر حکومت ها برای واکاوی و تحقیق در جرایم است، منتهی به ورود متهم به زندان می شود و این درحالی است که اصل برائت در قوانین فقهی ما جایگاه ویژه ای دارد؛ چنانچه می دانیم اصل برائت یکی از مهمترین اصول حاکم بر حقوق جزا است که براساس آن تا زمانی که مسئولیت و جرم متهم طی دادرسی عادلانه و منصفانه ای به اثبات نرسیده باشد، وی بی گناه فرض می شود. این اصل در اسناد بین المللی متعدد مانند اعلامیه جهانی حقوق

۱ - آخوندی، محمود، ۱۳۸۴، آیین دادرسی کیفری (اندیشه ها)، تهران، انتشارات مجد.

بشر، میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی و همچنین در اصل ۳۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز به صراحت بیان شده است. بر همین اساس قانون آئین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۹۲ و اصلاحات بعدی آن انواع قرارهای تأمین کیفری را مورد تصریح قرار داده است. از میان قرارهای مذکور قرار کفالت و وثیقه به نحو غیرمستقیم و قرار بازداشت موقت به صورت مستقیم منجر به بازداشت متهم می گردد.

با وجود اتمام فراوانی که به اصل برائت شده است، ضرورت تحقیق، ممانعت از فرار و تبانی متهم و به ویژه جلوگیری از تضییع حقوق بزه دیدگان و قربانیان جرم باعث می شود تا اغلب قوانین آئین دادرسی کشورها درباره ی بسیاری از جرایم مهم قبل از اثبات جرم نیز اجازه دهند آزادی متهم سلب شود و در نتیجه قرار بازداشت متهم صادر می شود؛ و این مجازات پیش از اثبات جرم، یک ضرورت اجتناب ناپذیر برای دوام و ثبات امنیت جامعه است.

در تعاریف حقوقی، مهمترین تعریفی که می توان از بازداشت موقت متهم ارائه کرد اینگونه است: «سلب آزادی متهم و زندانی کردن وی در طول تمام یا بخشی از تحقیقات مقدماتی توسط مقام صالح قضایی. این سلب آزادی از متهم ممکن است در طول جلسات رسیدگی دادگاه و تا صدور حکم قطعی نیز ادامه یابد» این نهاد کیفری که در نظام کامن لا از آن به «بازداشت پیش از محاکمه» تعبیر می شود تدبیری است که اگرچه معارض با آزادی های فردی است حامی جامعه نیز می باشد.^۱

روشن است «بازداشت قبل از محاکمه» از جهت ماهیت با زندانی کردن مجرمان به عنوان مجازات، متفاوت نیست و به همان اندازه که زندانی کردن مجرم باعث سلب آزادی از وی می شود، بازداشت متهم نیز آزادی وی را تهدید می کند. جز اینکه توقیف در فرض اخیر از این بابت که ممکن است متهم هیچگاه مرتکب جرم نشده باشد، ذاتاً امری شوم و نامطلوب است. با این حال، این ضروری درباره ی جرایم مهمی مانند قتل و ضرب و جرح، در اغلب کشورها امری متداول و مطلوب است. البته قانونگذار ایرانی تناسب قرار بازداشت با نوع اتهام را در صدر قانونگذاری قرار داده و تا حدودی توانسته به اصل احترام به آزادی نائل آید. گرچه شیوه قانونگذاری در فراهم آوردن این تناسب، با موازین اسلامی کاملاً منطبق نبوده، اما می توان قابل قبول دانست.^۲

۱- آشوری، محمد، آیین دادرسی کیفری، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۸، چاپ دهم، جلد دوم، ص ۲۰۴؛ ونیز رک: آشوری،

محمد، عدالت کیفری، «مجموعه مقالات»، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۶، چاپ اول، ص ۳.

۲- زراعت، عباس و مهاجرتی، ۱۳۸۷، علی، شرح آ.د.ک، تهران، نشر فیض.

قرار بازداشت موقت شدیدترین قرار تأمین است و برخلاف قرارهای جانشینی که فقط آزادی متهم را در پاره ای از موارد محدود می کنند، آزادی متهم را به طور کامل سلب می نماید. قرار مزبور علاوه بر این که یک اقدام قضایی شدید محسوب می شود مغایر با اصل برائت نیز می باشد. به همین علت امروز اصل «صدور قرار بازداشت موقت در موارد خاص واستثنایی» در اسناد بین المللی و حقوق کیفری کشورهای مختلف پذیرفته شده است. در حقوق انگلستان به عنوان یک قاعده کلی، بازداشت موقت متهم در صورتی که جرم ارتكابی مستلزم مجازات حبس نباشد، ممنوع است مگر اینکه متهم قبلاً تحت قرار تأمین آزاد بوده و از حضور نزد مقامات قضایی در مواقع تعیین شده، امتناع داشته باشد.^۱

این نوشتار به بررسی حبس اتهامی یا به تعبیر دیگر بازداشت موقت از دیدگاه علم فقه و حقوق می پردازد.

بیان مسئله

با عنایت به قوانین اساسی کشورها و کنوانسیون های حقوق بشر توجه به کرامت انسانی و احترام به حقوق مکتسبه افراد از اصول غیر قابل انکار در مورد حقوق شهروندان تلقی می گردد. بنابراین بررسی بازداشت موقت در قوانین موضوعه یکی از بحث های مهم در حقوق کیفری تلقی می گردد. از این رو وجود اصل برائت و اصول حاکم بر حقوق شهروندی من جمله محیط های بازداشت موقت، بلا تکلیف بودن متهم و اختلاف در تعیین مراجع صالح به رسیدگی از چالش های این حوزه می باشد. لذا مسئله اساسی که در این پژوهش مورد توجه قرار خواهد گرفت در اولین مرحله تفکیک بین مفهوم متهم و مجرم و نهایتاً برقراری رابطه منطقی در تبیین غیر قانونی بودن بازداشت موقت می باشد، چرا که همانگونه که مستتر است: مجرم کسی است که جرم او در دادگاه صالح ثابت شده باشد در حالی که در تبیین مفهوم متهم گفته می شود: شخصی است که اتهامی بر علیه او وارد است که چه بسا ثابت نشود از این رو در بازداشت موقت اولاً بدون در نظر گرفتن اصل برائت با مجوز قضایی شخص به ندامتگاه که همانا محل نگهداری مجرمین می باشد اعزام می شود، ثانیاً شخص چه بسا بی گناه، مدتی را در آنجا سپری می نماید که اگرچه هدف از بازداشت موقت کشف جرم و اثبات جرم متهم است اما آیا واقعاً از نظر شرعی و قانونی این مجوز وجود دارد؟ تبعاتی که در صورت بی گناه بودن شخص به وجود می آید توسط چه مقام و مسئولی یا ارگانی قابل جبران است؟ در هر صورت یکی از مواردی که در اکثر

۱- مؤذن زادگان، حقوق دفاعی متهم در آیین دادرسی کیفری و مطالعه تطبیقی آن، ۱۳۷۳، رساله دکتری حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه تربیت مدرس.

سیستمهای حقوقی جهان برای کشف جرم جهت جلوگیری از، از بین رفتن آثار جرم مورد توجه واقع شده است. توسل به استفاده از بازداشت موقت می‌باشد که در عین همه کاستی‌ها بدون توسل به این شیوه در بعضی موارد کشف جرم غیر ممکن می‌گردد بنابراین بازداشت موقت بایستی در کنار همه اصول حاکم بر حقوق مکتسبه و حقوق کیفری و حقوق اساسی نشو و نما یابد تا آثار منفی آن به حداقل برسد، که خوشبختانه در آئین دادرسی کیفری جدید این مهم با در نظر گرفتن مواردی من جمله حق دسترسی متهم به وکیل در مرحله دادرسی و بازپرسی و مواردی از این دست تا حدودی اصلاح گردیده است. علی‌ایحال نگارنده بعنوان کمترین سعی نموده، ضمن بررسی پیرامون ابعاد مختلف این قرار و بیان راهکارها، استفاده از جایگزین‌های بازداشت موقت، با توجه به اهمیت امروزی حقوق بشر، در جهت شناسایی و رفع کاستی‌ها، نواقص و تعارضات مقررات مربوط به بازداشت موقت در قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری و قانون اصلاح قانون تشکیل دادگاههای عمومی و انقلاب موسوم به قانون احیاء دادرسی و نیز قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی، گامی هرچند ناچیز بردارد. امید است بتوانیم در این پژوهش ابتدا با ترسیم درست و اصولی از بازداشت موقت و بررسی جایگاه آن در قانون آئین دادرسی کیفری آثار منفی و سوء آن را به حداقل برسانیم و راهکارهای قابل قبولی برای اجرای درست قوانین مربوط به بازداشت موقت ارائه نماییم.

اهمیت و ضرورت تحقیق

- ۱- مقایسه تطبیقی در مورد اختلاف نظری که در باب اعتقاد به ضروری بودن بازداشت موقت و مخالفان این عقیده وجود دارد.
- ۲- امید است آگاهی لازم با بررسی فقهی حبس متهم که در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۹۲ و اصلاحات بعدی آن به قرار بازداشت موقت یا قرارهای منتهی به بازداشت متهم موسوم است، صورت بگیرد.
- ۳- با نزدیک شدن به نظریه استفاده محدود از قرار بازداشت موقت حالت پیشگیری از جرایم افزایش می‌یابد چرا که ممکن است با ورود فرد به ندامتگاه حربه زندان در نظر شخص عادی جلوه نماید.
- ۴- بررسی آثار بازداشت موقت (از دیدگاه موافقان و مخالفان)

سوابق و پیشینه تحقیق

اکثر کتب و منابع موجود در زمینه حبس مخصوصا کتب و منابع فقهی مربوط به محکومان بوده و در مورد حبس متهمان مطالب پراکنده ای در لابه لای کتب فقهی و حقوقی مورد بررسی قرار گرفته است. لذا در این تحقیق بر آن شدیم تا به صورت جامع موضوع حبس اتهامی را در زمینه فقهی و حقوقی مورد بررسی قرار دهیم .

اهداف تحقیق

- الف- شناسایی انواع حبس متهم در حقوق کیفری ایران.
- ب- توسل به بازداشت موقت تحت شرایطی که کلیه اصول قانونی و حقوقی مدنظر حقوق بشر، مورد توجه قرار گیرد به طوری که در حین کشف جرم کرامت انسانی نیز ملحوظ نظر واقع گردد.
- ج- تعیین میزان بهره مندی سیاست کیفری و قضایی از فقه اسلامی.
- د- بررسی و کشف نظام حبس متهم در فقه اسلامی و ارائه نظام عادلانه با استفاده از بینش های فقهی.
- ه- تحلیل معایب و مزایای بازداشت قبل از صدور حکم.

سؤالات تحقیق

با توجه به موارد ذکرشده آنچه در این پژوهش به طور کلی مد نظر نویسنده می باشد پاسخ گویی به سؤالات زیر است:

- الف: بازداشت موقت از دیدگاه فقها و حقوقدانان جایز است یا جایز نیست؟
- ب: موارد صدور قرار بازداشت موقت و مقام صادر کننده در قانون آیین دادرسی کیفری کدام است؟
- پ: آیا موارد مصرح صدور قرار بازداشت موقت در قانون آیین دادرسی کیفری، حصری است یا تمثیلی؟
- ت: آیا سیاست تقنینی ایران در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۴ همسو با قوانین و مقررات بین المللی است؟

فرضیات تحقیق

- الف- قرار بازداشت موقت، با اصل برائت و حقوق مختلف شهروندی در تضاد است.
- ب- حقوقدانان موافق بازداشت موقت متهم (حبس متهم) بخاطر کمک به تحقیقات مقدماتی هستند.
- ج- در صورت مبرا شدن متهم از اتهام، خسارت ایام بازداشتی قابل مطالبه است.
- د- توسل به قرار بازداشت موقت باعث نگاه مجرم محور به شخص است نه متهم محور.

روش تحقیق

به دلیل اینکه یکی از اساسی ترین بخش های مربوط به آیین دادرسی کیفری مربوط به دورانی است که بین دستگیری متهم و صدور حکم نهایی قرار دارد و شخص از یک طرف متهم به ارتکاب جرم است و از سوی دیگر مراعات اصل برائت در موردش لازم و حیثیت و شرافت و آزادی و آبرویش محترم، لذا تعریف دقیق و بیان تفاوت بین واژه متهم و محکوم با رجوع به کتاب های فقهی و حقوقی و بررسی و کشف نظام بازداشت موقت در فقه اسلامی و ارائه یک نظام عادلانه از بینش های فقهی و تبیین میزان بهره مندی سیاست کیفری از فقه اسلامی در روش انجام تحقیق موثر بوده است. در این پژوهش که بصورت کتابخانه ای گردآوری و تنظیم گردیده با استفاده از منابع فقهی و حقوقی ایران و مقایسه با برخی از مهمترین اسناد بین المللی ناظر به حقوق و آزادیهای متهم کوشش گردیده است، مقررات قرار بازداشت موقت مورد نظر قرار گیرد.

فصل اول: رویکرد نظری به حبس اتهامی (بازداشت موقت)

مقدمه:

در ادبیات کیفری به زبان فارسی دو لفظ زندان و حبس برای نشان دادن مفهوم مجازات سالب آزادی به عنوان مجازات بیش از همه مرسوم است. در ادبیات کیفری، علاوه بر این دو واژه گاهی اوقات نیز از لفظ سجن و اقامتگاه استفاده می شود. زندان یا ندامتگاه در زبان فارسی اسم محلی است که محکومین به مجازات سالب آزادی در آن نگهداری می شوند و مسامحتاً به محل نگهداری هر دو دسته محکومین و متهمین هم گفته می شود و شاید از این جهت که زندانی در زندان از خود نادم و پشیمان می شود به این محل ندامتگاه نیز گفته اند.

لفظ حبس نیز در فارسی به هر دو معنای مصدري یعنی کیفر سالب آزادی و محل نگهداری محکوم به چنین کیفری یعنی معادل زندان به کار می رود ولی در عربی نیز به زندان محبس گفته می شود گرچه کاربرد واژه «حبس» بجای «محبس» در عربی نیز معمول است. واژه سجن در هر دو زبان عربی و فارسی به معنای زندان یعنی محل اعمال کیفر سلب آزادی است.

حبس به عنوان کیفر در تاریخ تحولات حقوق کیفری (یعنی نیمه دوم قرن هیجدهم) همواره به عنوان یک واقعیت گریزناپذیر وجود داشته است. هر چند در طی ادوار مختلف تحولاتی در رویکرد به فلسفه مجازات حبس پدید آمده است. ولی در سده بیستم علی الخصوص سالیان پس از جنگ دوم جهانی از یک سو، تحت تاثیر اقدامات جنبش دفاع اجتماعی با تاکید بر رعایت و احترام به حقوق بشر و سازمان های بین المللی و منطقه ای با صدور اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸) و اسناد بین المللی همچون میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶) تحولات شگرفی در نوع نگاه مردم به مسائل انسانی پدید آمد. حق آزادی که پس از حق حیات اساسی ترین حق بشر محسوب می شود جایگاه خود را پیدا کرد و بر همین مبنا چهارچوب روابط قوای حاکم بر شهروندان باز تعریف شد. حقوق شهروندی افزایش